

Տ-ՐԴ ԴԱՐԻ ՄԵՐ ԿԻՆ ՇԱՐԱԿԱՆԱԳԻՐՆԵՐԸ

ՍԱՀԱԿԴՈՒԽՏ, ԽՈՍՐՈՎԻԴՈՒԽՏ

Ծարականագրության տեսակետից Տ-րդ դարը աչքի է ընկնում ոչ միայն նրանով, որ ունի Հովհանն Օձնեցու և Ստեփանոս Սյունեցու նման բեղմնավոր շարականագիրներ, որոնք զարկ տվեցին շարականների զարգացման գործին, այլև այս դարում ունենք երկու շնորհալի կին քանաստեղծ-շարականագիրներ:

Քրիստոնեական աշխարհում առաջին անգամ, այն էլ ութերորդ դարում, հայ կինը հանդես է գալիս որպես հոգևոր երգի հեղինակ, երաժիշտ և հոգևոր երաժշտության դասատու: Դրանցից մեկը Ստեփանոս Սյունեցու կրտսեր քույրն է՝ Սահակդուխտը, իսկ մյուսը՝ Վահան Գողթնացու մեծ քույրը՝ Խոսրովիդուխտը:

Մտառու է Սահակդուխտի կյանքի պատմությունը: Քնյր և եղբայր Դվին մայրաքաղաքի կաթողիկոսարանի ս. Գրիգոր Լուսավորիչ եկեղեցու ավագերեց Սահակի զավակներն էին: Երևում է, որ քույր ու եղբայր եղել են կրթված, գրագետ ու գրասեր ընտանիքից: Որքան շատ են տեղեկությունները Ստեփանոս Սյունեցու կյանքի, մատենագրական վաստակի և եկեղեցական գործունեության մասին, այնքան աղքատ ու քիչ են տվյալները նրա քրոջ մասին: Սահակդուխտն իր ուսումն առել ու դաստիարակվել է հատկապես իր հոր՝ Սահակ երեցի և ավագ եղբոր՝ Ստեփանոսի մոտ: Երևում է, որ Ստեփանոսը ոչ միայն ուժեղ չափով ազդել է քրոջ քանաստեղծական և երաժշտական ընդունակությունների վրա, այլև ազդակ է հանդիսացել այդ շնորհքի ու ձիրքի զարգացմանը՝ տալով դրանց համապատասխան

ուղղություն: Մի փոքրիկ պատասխիկ տեղեկություն ևս Սահակդուխտի մասին՝ միայն Ստեփանոս Օրբելյանի մոտ, երբ նա խոսում է Ստեփանոս Սյունեցու մասին. գրում է նաև. «Էր սորա և քոյր մի ի մանկությունէ՝ առաջեալ զվարս կուսութեան և առանձնացեալ ի ձորակին Գառնոյ յայրի միոջ, և անտանելի վարս ճգնութեան կրէր յանձին, որոյ անուն Սահակդուխտ»¹: Հայտնի չէ, թե ինչն է եղել պատճառը, որ այդ «փափուկ և աչիտակ հասակով կոյսը մենակեր յաեր-ժահարսին նման թողուց հեռացաւ յաշխարհէ և միայն իր ընտանեաց սեփական տուրքը՝ հոգեխօս քնարն առաւ հետը և մեկ հատիկ արժանատի միայնութեան տեղ ընտրեց հոն»², այսինքն՝ գեղեցիկ, վեհ ու անյրնոյսկոր Գառնիի ձորի քարայրը: 700—730-ական թվականներին Գեղամա լեռներում կամ Սյունյաց անտառներում չեն հիշատակվում կուսանացներ կամ անհատ մենակյաց ճգնավոր կույսեր, որպիսին, ինչպես պատմիչն է հաղորդում, Սահակդուխտըն է եղել: Հայտնի չէ այն պատճառը, որը ստիպել է այդ շնորհալի կույսին, մատաղ հասակում, առանձնանալ Գառնիի ձորի քարայրներում և այնտեղ զբաղվել երաժշտությամբ և մանկավարժությամբ: Եթե Ստեփանոսը «կարգում և շարում» էր շարականները, կարգավորում էր ժամակարգությունը, դասավորում էր մեր հին երաժշտության՝ եկեղեցու ութ ձայներն ու եղանակները, հարստացնում էր մեր հոգևոր երգի

¹ Ս. Օրբելյան, Պատմություն մատենագիտության, Թիֆլիս, 1910 թ., էջ 139:

² Հ. Ղ. Ալիշան, Հուշիկը հայրենաց, Ս, հատ., էջ 290:

ու երաժշտությունը իր «քաղցրահամ» կցորդներով, ապա Սահակդուխտը, բաճակալի մեկության մեջ, զբաղվում էր բանաստեղծություններ և հոգևոր երգեր հորինելով ու ուսուցանելով: Գալիս էին Գառնիի ձորը խումբ-խումբ տղաներ ու աղջիկներ Սահակդուխտի մոտ՝ երգ ու երաժշտություն սովորելու: «Սա յոյժ հմուտ էր երաժշտական արուեստին, որ ի ներքո վարագործի նստել ուսուցաներ զբազումս»³: Սահակդուխտը «արար կցորդս և մեղեդիս քաղցրեղանակս, յորոց մին՝ Սրբուհին Մարիամ, որ իր անուամբն է յօրինեալ»⁴: Ահա այդ բանաստեղծության առաջին տունը՝ ըստ Հ. Ալիշանի:

«Սրբուհի Մարիամ սափոր ոսկի,
Եւ տապանակ կտակարանաց.
Որ ի վերուստ զհացն կենաց
Պարգևեցեր քաղցեալ բնութեանս.
Առ ճա միշտ բարեխօսեալ,
Վասն բաւութեան մեղաց մերոց»⁵:

Մինչև 1950-ական թվականները Սահակդուխտի վերոհիշյալ բանաստեղծությունից միայն այս պատանիկն էր հայտնի մեր բանասիրությանը, որով և մոտավոր գաղափար էինք կազմում մեր առաջին կին բանաստեղծի շնորհքի մասին և նկատում, թե որքան հարազատություն և նմանություններ կան մեր հոգևոր երգերից «Մեծացուցե՛լ տեսակի և Սահակդուխտի այս բանաստեղծության միջև:

«Մեծացուցե՛լ»-ների և Սահակդուխտի բանաստեղծական կապն ավելի ակնհայտ դարձավ, երբ 1950 թվականին հայտնաբերվեց այդ բանաստեղծությունն ամբողջական: «Հասկ» ամսագրի 1951 թվականի 12-րդ համարում Նորայր եպիսկոպոսը (Ծովական) առաջին անգամ լրիվ տպագրեց այդ անվանակապ բանաստեղծությունը, որը բաղկացած է ինը տնից: Բանասեր հմուտ եպիսկոպոսը դարերով կորած այդ սքանչելի, հին բանաստեղծությունը հայտնաբերել է Անթիլիասի № 1741 ձեռագրից, որը գրված է Աղթամարում, 1499 թվականին⁶: Այստեղ արդեն զգալի տարբերություն կա ձեռագրի և հ. Ա. Ալիշանի հաղորդածի

առաջին տների մեջ: Ահա և ձեռագրի առաջին տունը.

«Սրբուհի Մարիամ անապական տաճար.
Եւ կենարար Բանին ծնող և մայր.
Օրհնեալ ես դու ի կանայս,
Բերկրեալ Տիրամայր և կոյս»⁷:

Նորայր եպիսկոպոսի հրատարակած բանաստեղծության ինը տները հոդում են Սահակդուխտ:

Առաջին տան մեջ Տիրամայրը որակվում է որպես «անապական տաճար», «Բանին ծնող», և միակ «Օրհնեալն ի կանայս», «բերկրեալ Տիրամայր և կոյս»... Մյուս տան մեջ Տիրամայրը համարվում է «անդաստան հոգևոր», որտեղ աճել է «համապայծառ ծաղիկը»: Այդ հոգևոր անդաստանի վրա տեղացել է երկնային «հոգեհոս անձրևը», որպեսզի «պտղաբերի ի Հօրե՝ Փրկիչը, հայտնվի մարդկանց և ազատագրի դրանց նախահոր մեղքից ու դժոխքից: Ապա երրորդ տան մեջ ի դեմս Տիրամոր փառաբանվում է ճան Փրկիչը, որը ներկայացվում է որպես

«Հաստատություն երկնի և երկրի,
Կենդանությանց բաշխող.
Որ աստուածային լուսնյա ճառագայթիւքն
Վայր իջեալ վերականգնեաց զնախահայրն
ի գլորմանէ»⁸:

Դիմելով Տիրամորը, բանաստեղծուհին ասում է, որ ճա բարձր է նույնիսկ երկնային «վեհագոյն սերովբեից», որովհետև

«Զերկնային զօրացն զՏերն
Ի գիրկըս քո կրեցեր...»

Տիրամոր ծնած Փրկչի խաչափայտն է բացել սերովբեների բոցեղեն սրերով պաշտպանվող դրախտի փակ ճանապարհն ու դուռը: Ինքը Փրկիչը միաժամանակ հանդիսանում է

«Դուռն երկնից, և էջք Աստուծոյ,
Զխաղաղութեան միջնորդ.
Որ զնախամօրն Եւայի բարձեր գերկունս,
Տիրացեալ մահուն...»⁹

Բանաստեղծուհին ոչ միայն ինքը պիտի «բերկրեալ ցնծա», այլև ամբողջ աշխարհը՝

⁷ Անդ, էջ 366:

⁸ Այս բանաստեղծության բոլոր մեջբերումները կառարկվում են վերոհիշյալ «Հասկ» ամսագրի 866 և 867 էջերից:

⁹ Անդ, էջ 367:

³ Ստ. Օրբելեան, ճշված գիրքը, էջ 189:

⁴ Անդ:

⁵ Հ. Ա. Ալիշան, ճշվ. աշխ., էջ 291:

⁶ Ծարակնցի գրիչն է Մաթևոս կրոնավոր՝ որդի Խոնճաչի և Կարապետի. մեծութ. 7 13 5: Թուրքի լողրկ, բոլորագիր. պարունակությունն է Ծարական՝ էջ 9—364. մեղեդիներ՝ 587—622. Տոնացույց և Ավետարանացույց, էջ 623—742. «Հասկ», 1951 թ., 12, էջ 866:

ներառյալ նաև «բազմութիւնք հրեղինացն», որոնք «հրաշալի ձայնի» երգում են՝ դիմելով կույսին:

«Որախ լեր բերկրեալ...
Օրհնեալ ես դու ի կանայս,
Բերկրեալ Տիրամայր և կոյս:

Այստեղ համեմատվում են նաև Տիրամայրը և Հին Կտակարանի անկեղ մորենին: Բանաստեղծության նախավերջին տնոմ նկարագրվում է Փրկչի մարդեղության խորհուրդը, որով հողեղենները փրկվում, հավասարվում են հրեշտակներին և ապրում նրանց հետ անմահ կյանքով: Վերջին տան մեջ բանաստեղծուհին, դիմելով մարդկությանը, հորդորում և ասում է՝

«Տուք զփառքս ի բարձունքս,
Թագաւորին յախտենից,
Որ և մարմնացաւ ի սուրբ կուսէն,
Եւ փրկեաց զարարածքս ի մեղաց,
Օրհնեալ ես դու ի կանայս,
Բերկրեալ Տիրամայր և կոյս»¹⁰:

Այսպես ամբողջ բանաստեղծությունը բերկրանք, մեծարանք և փառաբանություն է, միշտ ունենալով վերջին երկու տող կրկնակր: Ավելի բարձրանում է այս բանաստեղծության արժեքը, երբ այն դիտում և գնահատում ենք Տ-րդ դարում եղած մեր հոգևոր երգերի կապակցությամբ:

Սահակդուխտի միայն այս մեկ բանաստեղծությունից երևում է, որ նա լավ ծանոթ է եղել մեր շարականներին, առանձնապես է եղել մեր շարականներին, առանձնապես է եղել մեր շարականներին, առանձնապես է եղել մեր շարականներին: Մեր առածը հիմնավորելու համար բերենք մի քանի օրինակներ այդ շարականներից: «Կանոն ծրնրնդեան սուրբ Աստուածածնին» շարքից վերցնենք «Առաւօտ խաղաղութեան և Արուսեակ զուարթարար» «Մեծացուցե՛ք»-ի վերջին տունը:

«Տապանակ ապրեցուցիչ
Եւ տաղաւար Աբրահամեան,
Անդադար երգով սոքօք
Զքեզ միշտ մեծացուցանեմք»¹¹:

«Մեծացուցե՛ք»-ների և Սահակդուխտի շարականի կապերն ու ոճերը ցույց տալու համար անցկացնենք մի քանի օրինակների զուգահեռ:

Սահակդուխտ

1 Սրբունի Մարիամ անապական տաճար
Եւ կենարար Բանին ծնող և մայր
(«Հասկ», 366)

2 Անդաստան հոգևոր և համապաշտ
Ընդհանրապես ծաղիկ
Որ ի հոգեհոս անձրևէն հովանաւորեալ ի
Բեզ
Պողաբերեցեր ի Հօրէ՛ յայտնեալ մարդ-
կան...
(«Հասկ», 366)

3 Որ գերկնային զօրացն զՏէրն,
Ի գիրկըս քո բարձեալ կրեցեր...
(«Հասկ», 366)

Մեծացուցե՛ք

1 Անարատ տաճար քնակարան
Անբա Բանին Աստուծոյ
Մարիամ սուրբ կոյս... (Ծար. 85)
Անապական տաճար և առագաստ լուսոյ
(Ծար. 50)

2 Ծառ կենաց տնկեալ յադին սուրբ կոյս,
Որ զհայրածին քղիւնցեր ծաղիկ...
Բանաւոր երկիր Տիրունի և անդաստան
Մաքուր ի փշոց մեղաց...
Ամպ թեթև երկրային ցանկութեանց.
Որ զցօղն հայրաբողիս անձրևեցեր
Ի քանական երկիր (Ծար. 15—16)
Անթառամ ծաղիկ, անդաստապարտ
շառափոյ
Համեղաճաշակ պողոյն քանաւոր բարունակ
Յորմէ կթեցաւ մեզ ողկոյզն անապատ...
(Ծար. 63)

3 ...Որ զանհասանելի զՏէրն
Յորովայնի քում կրեցեր...
(Ծար. 47)

2 ...Որ զԲանն Աստուած անսերմ յղութեամբ
Արգանդի կրեցեր (Ծար. 61)

¹⁰ Անդ:

¹¹ Ծարակնոց, Երուս., 1936 թ., էջ 20:

Սահակդուխտ

4 Որ ըզհուրն Աստուածութեան
Յորովայնի քում ընկալար
Եւ ոչ բոցակիզար,
Որպէս երբեմն զմորենին...

(«Հասկ», 367)

Մեծացուցէ

4 Հուրն կենդանի, որ ի մորենին վառեցաւ
Զոր անվնաս յարգանդի քում կրեցեր...

(Ծար. 30)

2 Անկէզ մորենի և արովքէ հողեղէն
Սուրբ կոյս, քանզի պտուղն կենաց
Ի քէն տըսաւ մեզ... (Ծար. 73)

3 Որ զհուրն Աստուած յորովայնի քում կրեցեր,
Անկիզելի մորենի (Ծար. 82):

Այս կարգի նմանություններ, մտքեր, պատկերներ ու ոճեր կարելի էր մեջբերել նաև շարականների մյուս տեսակների՝ «Տէր լերկնից»-ներից, «Ողորմեա»-ներից և «Համբարձի»-ներից: Բայց մենք բավականացանք միայն «Մեծացուցէ»-ներով նախ նրա համար, որ Սահակդուխտի գրածը նույնպես նվիրված է Տիրամորը, ինչպես բոլոր «Մեծացուցէ»-ները, երկրորդ՝ մեր նպատակն է ցույց տալ, որ Սահակդուխտը քաջ ծանոթ է եղել մեր հին «Մեծացուցէ»-ներին, երրորդ՝ որ նրա «Սրբուհի Մարիամ»-ները ոչ միայն զորեղ ազդեցություն է ունեցել հետագա դարերում հորինված «Մեծացուցէ»-ների վրա, այլև իր ոգով ու ոճով զարկ է տվել շարականների այդ տեսակի զարգացմանն ու կատարելագործմանը: Վերջապես մեր «Մեծացուցէ»-ների մեջ շատ կան այնպիսիները, որոնք հավանաբար պատկանում են Սահակդուխտին, բայց որոշակի ոչ մի հաղորդում չկա այդ մասին:

8-րդ դարի մեր երկրորդ կին շարականագիրը Վահան Գողթնացու քույր Խոսրովիդուխտն է, որին վերագրվում է իր եղբորը՝ Վահան Գողթնացու նահատակությանը նվիրված «Զարմանալի է ինձ» շարականը, որը մի անգուղական ներքող է՝ հայրենաշունչ ոգով գրված: Ավանդությունը այդ շարականի հեղինակ է համարում Խոսրովիդուխտին: Սակայն մեր մատենագրության և պատմագրության մեջ ոչ մի տեղ գրավոր հիմք չի մնացել այդ մասին: Հ. Ղ. Ալիշանը դեռևս 1869 թվականին Վահան Գողթնացու և նրան նվիրված շարականի մասին խոսելիս ենթադրում է, որ եթե ավանդությունը լո՛ւր Խոսրովիդուխտի մասին, ապա այդ շարականը անկասկած պետք է վերագրվեր կամ Վահանի կնոջը, կամ Սահակդուխտին. «Սա ինքն է աւանդութեամբ վկայեալ և արբազանեալ երգումի մեր, զոր թէև նա (աւանդութիւնն) լո՛ւր, հարկ էր մեզի կարծել կամ Վահանայ անտարակոյս սիրողը, այսինքն իրեն հարսնացեալ Սիւնեաց օրիորդը և կամ անոնց երկուքին ժամանակակից և վկայուած մե-

ծանուն հայ երգումի, որ քեզ ալ Հայկակ, անծանօթ չէ, Սահակդուխտն է ան, քոյրն Ստեփանոսի Սիւնեցոյ»¹²:

Այսպիսի կարծիք հայտնվել է նաև մի ուրիշ, նույնպես մեծանուն բանագետի կողմից: Խոսելով Սահակդուխտի մասին, Մաղաքիա արքեպ. Օրմանյանը գրում է. «Իրեն գրվածքներեն կհիշվի Սրբուհի Մարիամ երգը գուցե և Վահան Գողթնացիի «Զարմանալի է ինձ» շարականը, որը փափուկ զգացումներ կբուրե, որ ուրիշներեն Վահանի քրոջ կվերագրվի (589) որ ծանոթ անձ մը չէ, միևն Սահակդուխտի և Վահանի մեջ առաջուց հոգևոր հաղորդակցություն եղած ըլլալը շատ հավանական է»¹³:

Վահան Գողթնացին, Խոսրովիդուխտը և Սահակդուխտը ժամանակակիցներ են եղել, գուցե և աննշան տարբերությամբ հասակակիցներ: Այն տարիներին, երբ Վահանը հոգեկան խոր ու ծանր ողբերգություն ապրելով անօգնական թափառում էր Հայաստանի մեհաստաններն ու վանքերը, հավանական է, որ այդ թափառ կյանքում Վահան Գողթնացին եղել է նաև Գառնիի ձորում, որտեղ երկու բարեպաշտ և գեղեցիկ երիտասարդները ծանոթացել են, ստեղծվել է նրանց մեջ հոգեկան կապ, որի մասին իրավացիորեն ենթադրում են երկու հմուտ բազմավաստակ հայ բանասերները՝ հ. Ղ. Ալիշանը և Օրմանյան արքեպանը:

Այժմ անցնենք Վահան Գողթնացուն նվիրված վերոհիշյալ շարականի քննությանը, պարզելու համար, թե ո՞վ է այդ ներքողի հեղինակը, Խոսրովիդուխտը, թե Սահակդուխտը: Եթե Խոսրովիդուխտի բանաստեղծ լինելու և շարական գրելու մասին միայն ավանդությունն է ասում, ապա Սահակդուխտի մասին ունենք պատմական գրավոր հիմք, ինչպես տեսանք: Մենք էլ հավանական ենք գտնում, որ «Զարմանալի է ինձ» շարականի հեղինակը Վահանի քույ-

¹² Հ. Ղ. Ալիշան, Հուշիկը հայրենեաց հայոց, հատ. Բ, էջ 195, Վենետիկ 1869 թ.:

¹³ Մաղաքիա արքեպ. Օրմանյան, Ազգապատում, Ա. հատոր, Կ. Պոլիս, 1912 թ., էջ 867—868:

րը չէ: Ծարակաճում արտահայտված նուրբ ու լիրիկական զգացումները ցույց են տալիս, որ իրոք, նախապես, մինչ այդ շարականը գրելը «հոգեկան հաղորդակցություն» է եղել Սահակոյի համար և Վահանի մեջ: Ամբողջ բանաստեղծության մեջ արտահայտված մտքերն ու զգացումները ավելի շատ պատկանում են Սահակոյի, քան թե Խոսրովի:

«Զարմանալի է ինձ քան գերզս երաժշտականաց.

Զայն ողբոց քոց հնչմունք
Ո՛վ երանելի Տեր Վահան ընտրեալ
յԱստուծոյ»

...«Առաքել յորդորէ այս զհոգոյս մասուն
Յորինէլ քեզ երգս ոչ զղջականս.
Այլ հոգորս և ուրախարարս
Յորդորականս և ներքողեանս,
Ո՛վ երանելի Տեր Վահան, ծառայ
Քրիստոսի» (Ծար. 747)

Բանաստեղծո՞ւմն հիանում է Վահանի հերոսությամբ, և «զարմանալի» է, որ նա փոխանակ ողբալու նրա վրա, տխուր ողբերի փոխարեն երգում է «ուրախարար» երգեր ու ներքողներ: Ծարականի հեղինակը ուրախանում է Վահանի տարած հոգեկան հաղթանակի համար, նրա գերմարդկային տոկոսունության և արիության համար: Այս ամենը ոչ միայն զարմացրել են բանաստեղծո՞ւմն, այլև ցնցել նրա ամբողջ հոգեկան աշխարհը՝ «զհոգոյս մասունս», — միտքը, կամքը: Եվ ահա Վահան Գողթնացու հերոսական մահվանը վայել ուրախ ներքողանքներ է գրում հեղինակը՝ այդ ազնիվ հայի ու ջերմ հայրենասեր հերոսի համար:

«Զարհուրեցուցանէ՝ զքո ճգնությունը
Զմարմնոյս քնությունն.
Իսկ դու առաել գոար,
Ով երանելի տեր Վահան սիրող Քրիստոսի»
(Ծար. 748)

Աստուծոյական, թախառաշրջիկ կյանքը, կրած զրկանքները, հոգեկան անելանելի ծանր ապրումները, այս ամենը Վահանը տարել է տոկալով, անտրտուն ու հերոսաբար: Վահանի այդպիսի ուժեղ հոգի ու սիրտ ունենալը երգչո՞ւմն զարմանքից հասցնում է հիացմունքի: Գողթնացու կրած տանջանքներն անտեղի չեն անցել ըստ բանաստեղծի: Նա այդ հերոսական մահով գտել է փառք, պարծանք, հիշատակ և դարձել է «Երանելի», անմահ: Ծարականի նախալերջին տան մեջ հեղինակը ուզում է ասել, որ օտար բանաստեղծների (հավանա-

բար հունական և հռոմեական) ու իմաստասերների պաճուճական գործերն ու հերոսները սնտի պատրանքներ ու դատարկ բաներ են Վահանի հերոսական, առաքինի կյանքի ու նահատակության համեմատությամբ:

«Արտաքնոցն ըզգաստքն
Ստեղծիչ քանք սնտեալսն ի պատրուխն,
Իսկ քոյդ սիրայնոյ աստուածարեալ և
ոգեշան,
Ո՛վ երանելի տեր Վահան, ընտրեալ
ազատաց» (Ծար. 748)

Ծարականի վերջին տան մեջ երգվում է Վահանը որպես հայրենիքի քաջ զինվոր, որը պատրաստվում է հոգևոր պատերազմի՝ ընդդեմ «հարաւայնոյ» (արաբական) աշխարհացունց ահեղ պետությանը, հավատարիմ մնալով իր նախնիների ավանդներին ու հայրենիքին: Ահա և շարականի այդ վերջին տունը:

«Որպէս զքաջ նահատակ, պատրաստեալ ի
պատերազմ,
Կատարեցեր զընթացս քո արիարար
յազգացն հարաւայնոյ,
Դասատրեալ ընդ անմարմնականսն,
Ով երանելի տեր Վահան, Գողթնացն
իշխեցող» (Ծար. 748)

Վերևում բերված օրինակներն ու շարականի վերլուծությունը հիմք են տալիս ասելու, որ Վահան Գողթնացուն նվիրված «Զարմանալի է ինձ» շարականը շատ հավանական է, որ գրել է ոչ թե Խոսրովի-դուխտը, այլ Սահակոյի: Այսպես ուրեմն, Սահակոյիսն եղել է 8-րդ դարի առաջին հազարամյակի շարականագիրը և երաժշտագետը: Երգահան բանաստեղծո՞ւմն, հավանաբար, մինչև իր կյանքի վերջը ապրել է պատմական Գառնիի ձորում: Նա իր ամբողջ կյանքի ընթացքում երգեր է հորինել, երգեր սովորեցրել հայ պատանիներին և երգելով էլ վախճանվել: «Եւ անդէն ի նմին վախճանեալ դնի ի հանգստի յորմէ բազում բժշկութիւնք լինին»¹⁴:

Սահակոյիսն որպես կին շարականագիր ունեցել է մտալիք մեծ պաշար: Նա լավ ծանոթ է մեր մինչ այդ եղած շարականներին և տեղյակ՝ անտիկ գրականությանը, «Սրբոսի Մարիամ» ներքողը իր մեջ ամփոփում է մինչև 8-րդ դարն եղած «Մեծացուցէ» շարականների ոգին, պատկերները, մոտիվներն և նույնիսկ բառապաշարը: Այս ամենը միայն սույն ամփոփում,

¹⁴ Սո. Օրբելյան, նշվ. աշխ., էջ 139:

համադրում չեն: Սահակդուխտը այդ կարգի շարականները զարգացրել, կատարելագործել և հասցրել է բարձր մակարդակի: Մյուս կողմից անվանակապով գրված այդ գեղեցիկ ու ջերմ շարականը ոգևորության աղբյուր և օրինակ է հանդիսացել հետագա շարականագիրների՝ հատկապես «Մեծացուցե՛ք գրողների համար: Սահակդուխտի ներքոյը հնչել ու թարմ է. այստեղ շնչում է բնությունը՝ կենդանի և գունագեղ պատ-

կերներով: Սույր կույսը «հոգևոր անդաստան» է, «համապայծառ ծաղիկ», «հոգեհոս անձրև», «Լուսոյ ճառագայթ», «չկիզվող մորենի» և այլն: Հոգևոր երգերի մեջ ոչ միայն մեզ մոտ, այլև ամբողջ քրիստոնյա աշխարհում Սահակդուխտը բացառիկ երևույթ է, որի գրածները լի են քնարականությամբ, հայրենասիրությամբ ու մոտիվների թարմությամբ:

